

Till Kulturdepartementet
Diarienummer: Ku2023/01093

Remissyttrande över Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun SOU 2023:58

Inledning

Den verksamhet som Svenska Hemslöjdsföreningarnas riksförbund (SHR) bedriver och företräder är en del i nuvarande kultursamverkansmodell via området ”främjande av hemslöjd”. En tredjedel av hemslöjdskonsulenterna är anställda av våra läns-hemslöjdsförbund och därmed är huvudmän för området. SHR är en av de utsedda remissinstanserna för betänkandet SOU 2023:53.

SHR:s synpunkter gäller därför såväl de förslag som påverkar länsförbunden och de lokala hemslöjdsföreningarna, såväl som riksförbundet, slöjdare och Hemslöjden i stort.

SHR:s yttrande följer betänkandets uppställning, men inleds med en sammanfattning av våra synpunkter samt några övergripande uppfattningar. I SHR:s yttrande har fokus varit förslagen i kapitel 9, men även hur begreppet det fria kulturlivet används i utredningen och då framför allt beskrivningen och skälen till detta i kapitel 7.

Sammanfattande synpunkter på förslaget

Övergripande konstaterar SHR att utredningen i första hand är en strukturutredning, inte kulturutredning. Förslagen handlar väldigt mycket om former för samverkan och väldigt lite om kultur. Förslagen i utredningen handlar dessutom främst om samverkan mellan stat, region och kommun medan samrådet med kulturlivet och civilsamhället är nästan helt borttaget. Detta trots att samrådet i kultursamverkansmodellen av samtliga parter har ansetts viktigt. Samrådet har varit en av de bärande delarna för att regionerna ska få en helhetsbild av kulturen i länet och därmed kunna göra väl avvägda prioriteringar. De statliga medlen är dessutom bara en del av den sammanlagda finansieringen av modellen; regionerna står för en stor del.

Det har också gjorts en obegriplig sammanslagning av två olika begrepp i utredningen. Utan närmare motivering och analys har man i utredningen valt att slå samman begreppen civilsamhället och det fria kulturlivet: ”När vi i det följande använder begreppet ”det fria kulturlivet” utgår vi från den definition av det allmänna som bland annat används i 1 § museilagen (2017:563). Enligt museilagen anses egentligen alla verksamheter vara fristående – oavsett vem som finansierar verksamheten i fråga – om inte det allmänna har ett rättsligt bestämmande inflytande över verksamheterna” (s. 143). Det fria kulturlivet är en etablerad definition på professionellt utövande grupper och yrkesutövare, som ibland organiserar sig i föreningsform, ibland i bolag. Medan det civila samhället är en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor organiserar sig och agerar tillsammans i gemensamma intressen. I området ingår nätverk, ideella föreningar, registrerade trossamfund med mera. SHR ser inte att denna sammanslagning av begrepp

gynnar civilsamhället, utan snarare osynliggör dessa aktörer än mer. Civilsamhället och det fria kulturlivet har dessutom olika utmaningar och behov, även om vissa sammanfaller.

Om utredningens benämningar införs i lagtexten innebär det betydande konsekvenser för hur begreppen i så fall ska användas i andra officiella sammanhang där de definieras på annat sätt.

SHR har utöver ovanstående följande synpunkter på konkreta förslag i utredningen:

- att främjande av hemslöjd kvarstår och inte ersätts med slöjd och hantverk,
- att dialogen med civilsamhället kvarstår och ytterligare förstärks istället för att minimeras eller tas bort och
- att underfinansieringen och obalansen i finansieringen mellan olika konst- och kulturområden kvarstår med utredningens förslag.

SHR konstaterar också att uppdraget att föreslå hur modellen kan bidra till ökad tillgång till kultur och breddat deltagande i kulturverksamhet i hela landet inte har beaktats i betänkandet.

Dessa synpunkter beskrivs fördjupat under respektive rubrik. Yttrandet avslutas med vad som saknas i utredningen, i relation till uppdraget.

1.1 Förslaget till lag om samverkan på kulturområdet

SHR har inga principiella synpunkter på att nuvarande förordning ersätts med en lag. Däremot har SHR synpunkter på flera av skrivningarna i den föreslagna lagtexten, bl.a. förslaget att statsbidrag ska användas för verksamhet på professionell grund, förändringen från främjande av hemslöjd till slöjd och hantverk, att kulturplaner ersätts med kultursamverkansplaner samt att samrådet med civilsamhället förändras. SHR konstaterar också att vissa områden från de nationella kulturpolitiska målen saknas i förslaget till lag, t.ex. barn och ungas rätt till kultur, internationella utbyten och levande kulturarv. Områden som hela hemslöjdsrörelsen arbetar med dagligen.

Det är oklart i förslaget vad formuleringen att statsbidraget ska användas för ”verksamhet på professionell grund” innebär för ideella föreningar. Det kan behöva förtydligas vad som avses med professionell grund. Inom slöjdområdet finns t.ex. få utbildningar på universitets och högskolenivå och många arbetar ideellt. Däremot har ideella föreningar många gånger professionell kompetens och bedriver verksamheten professionellt, inte minst är länsförbund huvudmän för hemslöjdskonsulenterna i en tredjedel av regionerna.

SHR anser att det måste säkerställas att det är möjligt för ideella föreningar även fortsättningsvis ska kunna få statsbidrag inom ramen för kultursamverkansmodellen.

1.2 Förslag till förordning om statsbidrag till kulturverksamhet i samverkan

SHR betonar att det är positivt att de konst- och kulturområden som ingår i nuvarande förordning finns kvar i utredningens förslag, men utredningen har ersatt ”främjande av hemslöjd” med ”slöjd och hantverk”. Utredningen uppger att skälet till att konst- och kulturområdena beskrivs på nya sätt är ”beskrivningen förenklas för att undvika gränsdragningsdiskussioner och skapa större utrymme för lokala bedömningar.” (s. 220) Men SHR konstaterar också att det är Nämnden för hemslöjdsfrågor som lagt fram förslaget till ändring när det gäller slöjdområdet, med motivet att det skulle vara ”en mer flexibel benämning” (s. 95). Någon ytterligare förklaring, analys eller argument finns inte för att byta benämningen.

SHR avstyrker därmed förslaget eftersom ett byte av namn på området innebär en betydelseförskjutning och urvattning av begrepp som inte gagnar området. Dels för att

hemslöjd, slöjd och hantverk inte är samma sak (se bilaga), dels för att om främjandeuppdraget tas bort kan det få konsekvenser för konsulentverksamheten och läns hemslöjdsförbunden, eftersom det är olika saker att fördela medel till slöjd och hantverk och att arbeta främjande.

Myndigheten för kulturanalys beskriver främjandeuppdraget i rapporten *Att bredda deltagandet* och då framför allt konsulenternas viktiga funktion i detta arbete. Dels lyfter man att främjandet i stor utsträckning handlar om delaktighetsmålet; att det handlar om att inspirera människor att vara aktiva medskapare. Dels att konsulenterna inom både hemslöjd och teater fortfarande i hög utsträckning bottnar i det civila samhället:

Hemslöjdskonsulenterna lyfter också fram föreningens demokratiska arbetssätt som något som skapar förutsättningar för delaktighet. Även detta område präglas av en stark förankring i organisationer i det civila samhället, som också genomför en stor del av den faktiska verksamheten. Ännu mer betonar dock hemslöjdskonsulenterna själva innehållet i slöjdverksamheten som avgörande, då de säger att slöjdområdet är ett uttryck för en ”deltagarkultur”.¹

Att bredda området till att också innefatta hantverk kan vara positivt, men man ska vara medveten om att slöjd och hantverk är två olika saker, även om de är besläktade. Hantverk innefattar så skilda yrken som t.ex. skomakare, frisörer, rörmokare, bagare och tatuerare. Det är därför viktigt hur olika begrepp används. Dessutom är främjande av hemslöjd redan idag ett litet område ekonomiskt sätt i nuvarande modell; endast 0,6 % av medlen inom modellen går idag till främjande av hemslöjd.

SHR hävdar att risken är stor att hemslöjd marginaliseras om ytterligare ett konstområde i form av hantverk innefattas. Inte minst främjandedelen inom hemslöjdsområdet. SHR menar dessutom att det är viktigt att om nya områden ska innefattas i modellen ska också mer medel tillföras.

9.1 Ett vidgat system för kultursamverkan och 9.5 Utvecklade dialogformer

Kulturplaner ersätts med kultursamverkansplaner i förslaget och förändringen innebär inte bara en namnförändring, utan framför allt vad de ska innehålla samt att dialogen inte regleras. Det står visserligen att ”Samråd med det fria kulturlivet och de professionella kulturskaparna i länet ska ske i framtagandet av planerna” (s. 203), men samtidigt står det i förslaget att ”Formerna för dialog på regional och lokal nivå bör i ökad utsträckning lämnas till regioner och kommuner att bestämma. [...] Som beskrivits ovan menar vi förvisso att de regionala kultursamverkansplanerna ska tas fram i samverkan med länets kommuner och i samråd med det fria kulturlivet och de professionella kulturskaparna, men i övrigt bör det inte anges hur eller med vem dialog ska bedrivas. Detta hindrar naturligtvis inte att framgångsrika former för dialog som redan utarbetats av regionerna kan fortsätta utvecklas, bara att det inte ska vara ett statligt krav hur det ska ske.” (s. 228)

Enligt nuvarande struktur och förordning ska regionerna ha regelbunden dialog med civilsamhället. I förslaget till betänkandet finns inte detta reglerat. SHR menar att det finns en risk att planerna uppdateras med längre intervall än idag samt att dialogen med samtliga parter inte kommer att genomföras i alla regioner. SHR anser att själva kulturplanarbetet har synliggjort civilsamhället och slöjden. Det har även medverkat till samverkan och möten mellan olika kulturområden, som i sin tur resulterat i konst- och kulturövergripande projekt

¹s. 155, ur *Att bredda deltagandet i kulturlivet. Hinder och möjligheter. Rapport 2023:2*, Myndigheten för kulturanalys, Göteborg 2023

och samarbeten. Kunskapen om konst- och kulturområdena och dess förutsättningar och behov riskerar att minska med kultursamverkansplaner och att fokus läggs på de institutioner som kommun och region gemensamt finansierar. Detta är särskilt allvarligt för ett konst- och kulturområde som främjande av hemslöjd, där civilsamhället är en viktig och ibland den enda aktören i vissa regioner.

SHR bestämda uppfattning är att dialogen med civilsamhället bör vara fortsatt reglerad.

9.3 En breddad modell med ny anslagsstruktur

I utredningen konstateras att den finansiella fördelningen mellan olika konst- och kulturområden skiljer sig åt. SHR noterar att endast 0,6 % gick till främjande av hemslöjd år 2013 och att det inte hade förändrats år 2021. Trots det föreslår utredarna att fördelningen av medel ska bygga på historiska nyckeltal. I den förklarande texten föreslås att "[---] det löpande verksamhetsbidraget via Kulturrådet ska fördelas mer schablonmässigt och enligt nyckeltal." (s. 219) SHR menar att det är ett förslag som cementerar den ekonomiska obalans som finns i modellen idag. Schabloniserade bidrag minskar regionernas inflytande. Incitamenten för regionerna att stärka befintlig eller satsa på nya områden eller verksamheter riskerar därmed att försvinna helt.

SHR avstyrker förslaget att medlen ska fördelas schablonmässigt och enligt historiska nyckeltal.

Men detta förslag visar också att utredningen menar att löpande verksamhet inte behöver extra medel för förnyelse eller utveckling, utan att den ska täckas av en årlig uppräknings. En uppräknings som i praktiken inte ens kommer att räcka till löneökningar, ökade kostnader för lokaler samt övriga kostnadsökningar med tanke på dagens ekonomiska situation. Utredningen föreslår också att finansiera tillkommande verksamhet med "den sedvanliga årliga uppräknings av de anslagsdelar som ingår i det föreslagna nya anslag 1:6." (s. 224) Denna princip har tidigare använts i samband med att till exempel bild och formområdet tillkom som utpekade områden i modellen, vilket har medfört ytterligare urgröpning av en redan anorektisk finansieringsmodell. Det behövs större insatser för ett brett deltagande i kulturlivet och för eventuell utökning av områden i modellen.

SHR avstyrker därför förslaget att använda uppräknings till nya områden.

Utöver det som utredarna föreslår i betänkandet och vad som saknas i utredningen, i relation till direktiven

Ett av de fyra syftena med utredningen var enligt kommittédirektiven att "föreslå hur modellen kan bidra till ökad tillgång till kultur och breddat deltagande i kulturverksamheter i hela landet". I kommittédirektiven var det tydligt att både civilsamhället och kommunernas roll och betydelse skulle lyftas fram på ett tydligare sätt i modellen, men utredarna har valt att fokusera på kommunernas roll. Detta trots att man i direktiven uttryckligen skriver att det är "angeläget att undersöka erfarenheterna av statens och regionernas olika metoder för samråd med det civila samhället och de professionella kulturskaparna så att dessa kan vidareutvecklas och stärkas." (s. 294) Därför är det extra anmärkningsvärt att dialogen med civilsamhället i betänkandet inte tydligt regleras. Inget av förslagen i utredningen bidrar till ökad tillgång till kultur eller breddat deltagande genom förstärkningar till det civila samhället.

Till sist vill SHR kommentera avsnittet om Arrangörsledet (s.157-162). Utredarna menar att "För allt från scenkonst till bildkonst och läsfrämjande är det också helt avgörande att det finns ett väl fungerande och vittförgrenat arrangörsled. Viktiga delar av arrangörsledet är ideellt organiserat [---]" (s. 189) SHR håller med, men konstaterar att slöjd och hemslöjd inte nämns någonstans som arrangörer i detta avsnitt. Utredarna lämnar inga förslag

gällande detta område, men SHR vill ändå poängtera att de flesta av SHR:s medlemsföreningar är arrangörer och att de finns i hela landet. De arrangerar verksamhet för enskilda individer som själva vill utöva slöjd, i form av slöjdträffar och kurser, ofta i studieförbundens lokaler. Men medlemsföreningarna arrangerar också utställningar och föreläsningar, antingen i egna lokaler eller i samarbete med museer, hembygdsföreningar eller bibliotek och som därmed är öppna och tillgängliga för allmänheten. I samband med att SHR skulle teckna en gemensam försäkring för medlemsföreningarnas föreningsaktiviteter samlade SHR in uppgifter om antal aktivitetstillfällen och antal deltagare i dessa aktiviteter under första halvåret 2023. Enkäten visade att medlemsföreningarna genomför drygt 70 aktiviteter varje vecka, med 2 000 deltagare/vecka. Det innebär totalt 3 500 aktivitetstillfällen, med 100 000 deltagare per år. De vanligaste aktiviteterna består av öppna slöjdträffar och kurstillfällen, sammanlagt står de för 89 % av aktiviteterna.

Till detta yttrande finns två bilagor. Bilaga ett handlar om skillnaden mellan slöjd, hemslöjd och hantverk. Den är skriven av Håkan Liby och är närmare beskriven ovan. Bilaga två är skriven av Kent Johansson, tidigare förbundsordförande i SHR och med värdefull erfarenhet och kunskap om både kultursamverkansmodellen och den svenska statsapparaten.

Stockholm 2024-03-19

Styrelsen för Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund

Lena Lundkvist, förbundsordförande, Nacka
Elisabeth Bjar, förste vice ordförande, Stockholm
Håkan Liby, andre vice ordförande, Uppsala
AnnaSara Perslow, ledamot, Göteborg
Helena Åberg, ledamot, Stigtomta
Joanna Stridh, ledamot, Rättvik
Anny Liivamäe, ledamot, Nyköping
Elise Tullnär Nilsson, ledamot, Jokkmokk
Maria Eklind, ledamot, Vaggeryd
Lotta Ahlvar, suppleant, Stockholm
Anne-Marie Lindén, suppleant, Ängelholm
Emma Andersson, suppleant, Göteborg

Bilaga 1 SHR värnar begreppet hemslöjd (Håkan Liby)
Bilaga 2 Kommentarer angående betänkandet (Kent Johansson)

Bilaga 1

SHR:s styrelse besitter stor kompetens inom hemslöjds-, slöjd och hantverksområdet. En av dem är Håkan Liby, etnolog och tidigare länsmuseichef, och han har på styrelsens uppdrag författat följande text kring skillnaden mellan slöjd, hemslöjd och hantverk.

SHR vill värna begreppet HEMSLÖJD

Hemslöjdsrörelsen, vilken Svenska Hemslöjdsföreningars Riksförbund representerar, har som ledstjärna att främja utövandet av hemslöjd på traditionell grund men givetvis anpassad till vår samtid. Idag råder emellertid viss begreppsförvirring och gränsdragningen mellan slöjd och hantverk är flytande; i dagligt språkbruk görs sällan någon skillnad. Begreppet konsthantverk kan ibland också finnas med i sammanhanget. SHR har självfallet insikt i detta förhållande och ser det därför som mycket angeläget att värna hemslöjdsbegreppet och dess speciella innebörd. Vi stödjer oss på resonemanget nedan.

Enligt äldre, vedertagna definitioner är slöjd och hantverk två olika produktionsformer som har sin grund i olika förutsättningar och traditioner.

Slöjden utgår från naturmaterial som bearbetas med hjälp av olika traditionella tekniker. Kunskapen om material, teknik och form överfördes mellan generationer genom så kallad trädning och ingen egentlig utbildning. Slöjdproduktionen i det förindustriella samhället var ofta avsedd för det egna hushållet (hemslöjd) men bedrevs i vissa bygder i stor skala för avsalu (saluslöjd). Hemslöjdsrörelsen skapade med tiden förutsättningar för organiserad slöjdförsäljning.

Hantverk är en annan produktionsform som förutsätter en yrkesutbildning. Under århundraden skedde utbildningen inom ramen för skråväsendets system. En lärling kunde vidareutbilda sig som gesäll för att med tiden kanske etablera sig som mästare. I modern tid sker hantverksutbildningen på andra sätt men de olika hantverkens särart och status upprätthålls alltså. Hantverksbegreppet har vidgats väsentligt och omfattar numera omkring 300 hantverksyrken. Vissa tangerar slöjdområdet (snickare, smed, sadelmakare) medan andra är av helt annan karaktär (frisör, elektriker, billackerare).

Utredningens förslag att benämna kulturområdet slöjd och hantverk är mycket vanskligt då det innebär en vidgning som skapar otydlighet. Vilka hantverk avses? Hur skulle de "slöjdnära" hantverken definieras? Vi menar också att frånvaron av ordet främja är olyckligt då det utesluter en viktig dimension, nämligen att understödja och gynna den traditionella produktionsformen hemslöjd och dess villkor.

Det är vår bedömning att den tidigare beskrivningen av kulturområdet, främjande av hemslöjd, är stringent och tydlig samt uttrycker såväl tillförsäkrandet av förutsättningar som viktiga avgränsningar i den praktiska verksamheten.

Håkan Liby
etnolog/tidigare länsmuseichef

Bilaga 2

Kent Johansson, fd ordförande i SHR, har genom tidigare uppdrag och verksamheter erfarenheter och kunskap om kultursamverkansmodellen. Han har skrivit följande övergripande kommentarer kring betänkandet.

Kommentarer ang. betänkande av Kultursamverkansutredningen, SOU 2023:58 "Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun."

Vid en genomgång av förslag som lämnats i betänkandet kring utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun kan följande konstateras:

- Utredningen har i avsnittet Konsekvensanalys angett att den föreslagna modellen "syftar till ett öppet och dynamiskt samverkanssystem som ska kunna anpassas till framtida behov."
- Utredningen har i flera avseendet varken analyserat konsekvenser eller i sina förslag tagit hänsyn till på vilket sätt kultursamverkansmodellen har eller fortsättningsvis bör samverka med andra samverkansformer mellan stat, region och kommun. Det gäller t ex förhållande till och samspelet med regionernas ansvar för det regionala utvecklingsansvaret, Lag 20210:630 om det regionala utvecklingsansvaret.
- Utredningen har i sitt förslag till hur samverkan föreslås ske inte, vilket sker för flertalet andra samverkansområden mellan stat, region och kommun, angivit att samverkan inom kulturområdet har sin utgångspunkt i förverkligandet av, de av Riksdagen nationellt beslutade kulturpolitiska mål. Kulturpolitiken har även anknytning till Regeringsformens formulering om kulturell välfärd.
- Utredningen har föreslagit lag om samverkan på kulturområden. Det innebär att Riksdagens delaktighet i utformningen av formerna för samverkan på kulturområdet stärks. Samtidigt beskriver man att kommande kultursamverkansplaner i regionerna inte bör ske på övergripande politisk nivå. Ett förslag som stämmer dåligt med att regionalt och kommunalt förankra beslut inom kulturområdet i samspel och prioritering i förhållande till övriga ansvarsområden för regioner och kommuner.

Bakgrund och beskrivning kring samverkan mellan stat, region och kommun

Kultursamverkansmodellen är en av de samverkansmodeller som utvecklats för samspel och samverkan mellan olika beslutsnivåer. Det handlar om samspel och samverkan mellan statlig, regional och kommunal nivå för att, utifrån var och ens lagstiftade kompetens och ansvarsområde, gemensamt forma och samverka för att medverka till en samlad nationell politik.

Sveriges statsförvaltning samt landsting (numera regioner) och kommuner har under de senaste årtiondena genomgått en stor förändring vad gäller samverkan inom ett flertal viktiga politiska ämnesområden. Det har bland annat skett genom att beslut som tidigare togs av nationella statliga myndigheter eller inom statlig regional länsförvaltning numera beslutas inom landstingens/regionernas eller kommunernas politiska organisation. Denna förändring av beslutsorganisation för ett antal politiska ämnesområden har också ytterligare förstärkts genom Sveriges medlemskap i Europeiska Unionen. Till detta kommer behovet av att främst på regional och kommunal nivå ha ett tvärsektorielt förhållningssätt i förhållande till att Sverige beslutat att anta de av Förenta Nationerna beslutade målen "Agenda 2030".

Det innebär att vi i Sverige sedan flera årtionden tillbaka tillämpar något som kommit att kallas "multi-level governance". Det innebär, förutom att staten på regional nivå överlämnat

och samspelar med landstingens/regionernas politiska ansvarsområden, att det också sker en tidsmässig samordning för beslutsfattandet.

Bland de politiska områden där det under de senaste årtiondena skett betydande förändringar vad gäller formerna för samspel och samverkan kan följande områden nämnas:

- Regional och nationell infrastruktur (vägar, järnvägar, hamnar, flygplatser)
- Innovations- och forskningspolitik
- Regional utveckling genom utformning och samverkan kring EU Regionalfond och Socialfond
- Kompetensförsörjning
- Hälso- och sjukvård, bl a inom de samverkansformer och sex sjukvårdsområden, som riksdagen beslutat om.

Samverkan inom samtliga dessa områden bygger på former för politiska ställningstaganden vad gäller gemensam analys, beredning och beslut. Som grund för detta samspel och samverkan gäller att staten, regioner och kommuner samspelar utifrån nationellt antagna mål eller nationella strategier för respektive politiska område.

Till detta kommer att Sverige sedan 2022 är indelat i sex civilområden i syfte att öka motståndskraften och stärka det civila försvaret. Dessa civilområden har tilldelats beredskapsansvar inom tio beredskapssektorer.

Ett av de nationella politiska områden som tidigt och tydligt utformades som ett gemensamt politiskt område var kulturpolitiken genom 1974 års kulturpolitiska beslut som byggde på samverkan mellan stat, landsting och kommuner för det gemensamma förbundet och ansvarstagandet för en nationell kulturpolitik. Samma år 1974 antogs också ny grundlag. I Regeringsformen §2 anges bl a ”Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd ska vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten”. Kulturell välfärd angavs som så viktig del av den offentliga verksamheten att den ingår som en del i det grundlagsbeslutade målet för offentlig verksamhet.

Samspelet och samverkan mellan stat, landsting och kommun tog sina ekonomiska uttryck genom de s k ”grundbeloppen”. Från början var dessa stöd till tjänster inom regionala institutioner som förutsatte landstingens medfinansiering för att utbetalas till respektive institution. Detta system har sedan efter hand utvecklats till det som idag betecknas som ”kultursamverkansmodellen” och principiellt är en samverkan mellan stat, region och kommun utifrån nationellt beslutade kulturpolitiska mål och kring de olika kulturområden som ingår i kultursamverkansmodellen.

Kent Johansson
Fd förbundsordförande SHR